

Dr hab. Ewa Danowska

Biblioteka Naukowa PAU i PAN

w Krakowie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Żanety Steffek pt. „>>Universitas<< – szwajcarski kwartalnik Towarzystwa Przyjaciół PUNO w latach 1980-2001”.

Każdą pracę naukową odnoszącą się do zagadnień związanych z polskim wychodźstwem i przejawami jego działalności naukowej oraz kulturalnej należy powitać z zadowoleniem.

Kwartalnik „Universitas” wydawany w Szwajcarii przez polskich emigrantów, pod kierunkiem prof. Andrzeja Żakiego w latach 1980-2001, nie był dotychczas przedmiotem badań i analizy zarówno pod względem genezy tytułu oraz grona redakcyjnego zajmującego się jego wydawaniem, roli w emigracyjnym środowisku, jak zawartości treściowej publikowanych w periodyku artykułów. Ponadto praca dostarcza szereg ciekawych i cennych informacji na temat życia Polaków na emigracji, szczególnie w Szwajcarii.

Autorka niniejszej dysertacji podjęła się zagadnienia niełatwego, a zarazem oryginalnego. Nie należy bowiem zapominać, że podejmując się monografii kwartalnika „Universitas” ukazującego się w Szwajcarii, weszła na szlak badawczy nie przetarty poważniejszymi studiami. Praca ta jest świadectwem dużych umiejętności badawczych doktorantki i jej dociekliwości. Na podkreślenie zasługuje odważne podjęcie tematu trudnego do opracowania.

Tytuł rozprawy doktorskiej został sformułowany jasno, a temat pracy ważny naukowo, dobrze sprecyzowany i w moim przekonaniu rozwiązany poprawnie. Recenzowana rozprawa doktorska jest obszerna, liczy łącznie 368 stron tekstu wraz z zamieszczonym materiałem ilustracyjnym. Konstrukcja rozprawy doktorskiej jest jasna, harmonijna i logiczna.

Praca składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów w układzie problemowym, zakończenia, bibliografii, wykazu tabel, diagramów i wykresów, wykazu ilustracji oraz „Wykazu polskich czasopism emigracyjnych ukazujących się w Szwajcarii w latach 1859-2015”, a także streszczenia w języku angielskim i indeksu nazwisk. Proporcje między objętością poszczególnych rozdziałów zostały zachowane, a całość zebranego materiału logicznie

podzielona i usystematyzowana. Do struktury całości pracy nie można mieć zastrzeżeń – jest logiczna, przemyślana, tytuły kolejnych rozdziałów ściśle odpowiadają zawartej w nich treści.

Czytelnik rozprawy nie powinien pominąć Wstępu, gdyż została zaprezentowana tam nie tylko zawartość treściowa pracy, ale zamieszczono też szereg objaśnień, bardzo ciekawych, na temat genezy pomysłu podjęcia się tej tematyki, potrzeby jej podjęcia oraz podstawowe informacje dotyczące celu pracy i źródeł. Poza wstępnymi informacjami, Autorka przedstawiła stan badań nad czasopiśmiennictwem „Universitas”, słusznie podkreślając konieczność podjęcia tego tematu wobec braku naukowego opracowania tego periodyku. W następnej kolejności zapoznała czytelnika z założeniami badawczymi, przyjętymi metodami w pracy oraz jej układem. Do Wstępu nie można mieć zastrzeżeń - jest logiczny, zwięzły, interesujący i zachęcający do dalszej lektury.

Przechodząc do omówienia poszczególnych rozdziałów, należy zaznaczyć, iż zawierają one bogatą tematykę usystematyzowaną w logiczny i klarowny sposób. Rozdział pierwszy obejmuje charakterystykę polskiej emigracji w Szwajcarii. Autorka nakreśliła dzieje stosunków i powiązań polsko-szwajcarskich począwszy od Średniowiecza, ponadto kolejnych fal polskich emigrantów osiedlających się w Szwajcarii. Omówiła najważniejsze fakty związane z przebywaniem Polaków w tym przychylnym im kraju, aż po czasy po drugiej wojnie światowej. Rozdział jest bardzo dobry – rzeczowy i konkretny. Nadmierne zagłębianie się w szczegóły wydarzeń i zjawisk nie byłoby korzystne dla całości rozprawy, która przecież nie jest w założeniu pracą historyczną. Proporcje zatem Autorka potrafiła doskonale wyważyć i zachować. Bardziej szczegółowo – i słusznie – Autorka zajęła się organizacjami polonijnymi w Szwajcarii. Podrozdział ten jest wnikliwy i dopracowany. Została omówiona specyfika kolejnych organizacji i stowarzyszeń, począwszy od ich początków w 1833 r. aż po czasy współczesne. Podane zostały nazwy, siedziby, charakter działalności i nazwiska osób zaangażowanych w ich funkcjonowanie. Nie pominięte zostały wzajemne odniesienia i stosunki między wieloma organizacjami, także polityczne, jak również wpływ na nie wydarzeń historycznych i społecznych. Można stwierdzić, iż Autorka wykazała się dziennikarską sprawnością przy pozyskiwaniu informacji, wykorzystując różnorodność źródeł.

Rozdział drugi został poświęcony czasopiśmiennictwu polskiemu w Szwajcarii. Opracowanie tego tematu w formie odrębnego - jak się okazuje – obszernego rozdziału, jest niezbędne, gdyż daje wyobrażenie, w jakim środowisku i atmosferze podjęto się wydawania czasopisma „Universitas”, któremu praca jest poświęcona. Autorka na początku rozdziału zamieszcza niezbędne teoretyczne rozważania oraz definicje, charakteryzujące zagadnienie

prasy polonijnej. Dokonuje analizy czasopiśmiennictwa polonijnego w Szwajcarii w odniesieniu i porównaniu do działalności wydawniczych w innych krajach, gdzie skupiała się polska emigracja. Lektura również i tej części rozprawy doktorskiej Żanety Steffek jest interesująca i nader pouczająca. Autorka omawia polskie czasopisma ukazujące się począwszy od połowy XIX wieku, uwzględniając rozmieszczenie ośrodków wydawniczych, częstotliwość ukazywania się danego periodyku, nazwiska wydawców, redaktorów i autorów artykułów, charakter wydawnictwa, język, a także, jeżeli to możliwe, opcję polityczną. Zaletę stanowi zamieszczenie skanów stron tytułowych poszczególnych czasopism.

W rozdziale trzecim zostały omówione zagadnienia związane z powstaniem w Szwajcarii Towarzystwa Przyjaciół Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie. W interesujący sposób została podkreślona rola prof. Andrzeja Żakiego i opisanie jego działalności związanej z rozpropagowaniem spraw PUNO w Londynie na terenie Szwajcarii. Wiele miejsca poświęcone zostało także przejawom funkcjonowania tego Uniwersytetu, naukowym kontaktom i wydarzeniom istotnym dla polskiego środowiska emigracyjnego jak i z uczonymi w kraju, zwłaszcza ze środowiska Polskiej Akademii Umiejętności.

Rozdział czwarty można nazwać zasadniczą częścią przedstawionej pracy. Jest on zarazem najobszerniejszy i najbardziej dogłębny, a jego lekturze towarzyszy czytelnikowi - tak jak i odnośnie do poprzednich rozdziałów - niesłabnące zainteresowanie. Rozdział poświęcony został czasopismu „Universitas” ukazującemu się w latach 1980-2001. Jest w pełni profesjonalnym opracowaniem wszelkich aspektów charakteryzującym periodyk. Autorka powróciła do postaci prof. Andrzeja Żakiego, tutaj występującego w charakterze twórcy jak i redaktora naczelnego omawianego pisma. Omówiła biografię profesora, w czasach gdy mieszkał i pracował w Polsce, zanim podjął się działalności na emigracji w Szwajcarii, której jednym z przejawów było stworzenie i redagowanie pisma. Na marginesie należy dodać, że udokumentowanie i opracowanie biogramu prof. Żakiego jest wartościowe nie tylko dla zawartości treściowej dysertacji doktorskiej, ale też trudno o pełniejsze opracowanie życiorysu tej niezwyklej postaci, która kiedyś z pewnością znajdzie się w opracowaniach encyklopedycznych, czy w „Polskim Słowniku Biograficznym”. W tym zakresie mgr Żaneta Steffek wykonała rzetelną i jakże przydatną pracę. Ponadto w rozdziale czwartym został przedstawiony skład zmieniającego się zespołu redakcyjnego „Universitasu” i różnorodność podejmowanych przezeń działań. Autorka dokonała opisu formalno-wydawniczego czasopisma, przedstawiając jego format, omawiając szatę graficzną, nakład, częstotliwość ukazywania się, objętość, cenę, koszty tego przedsięwzięcia i dystrybucję, jak i towarzyszące wydawnictwu dodatki. Analiza jakościowa i ilościowa periodyku została

wykonana skrupulatnie, logicznie i wieloaspektowo. Co więcej, wyniki swoich badań – ustaleń i obliczeń, Autorka w przejrzysty sposób zaprezentowała, ujmując je w formie przejrzystych tabel, wykresów i diagramów. Podział na dziedziny tematyczne, przy tym podawane zostały tytuły artykułów, jest w pełni przemyślany i przejrzysty. Wszystko to pozwala to czytelnikowi na dogłębne zapoznanie się ze szczegółami przedstawianego periodyku. Rozdział ten jest szczególnie bogato ilustrowany, w dużej mierze materiałami z prywatnego archiwum Autorki oraz przekazanymi przez Redakcję „Universitas”.

Nieco miejsca należy poświęcić metodzie badawczej zastosowanej przez Doktorantkę w czwartym rozdziale pracy. Autorka we Wstępie, na s. 8 napisała, że: „Jednoznacznym wskaźnikiem ilościowym, jednostką przyjętą w badaniach jest >>informacja<<, będąca zarówno krótką notatką, jak też obszernym artykułem naukowym”. Zastosowanie kryterium informacji wg teorii informacji Shannona, pozwala na głębsze, wieloaspektowe zbadanie struktury zawartości czasopisma. Wynika to z zastosowania przez Doktorantkę perspektywy i obliczeń dokonanych przez nią w pierwotnym rozdziale badawczym.

Po dokonaniu poprawek tego rozdziału badawczego przez Doktorantkę, przy zastosowaniu tylko klasycznej metody analizy zawartości prasy jakościowej i ilościowej Barnarda Berelsona, pochodzących z lat 50. XX w., którą na grunt polski przeniósł prof. Walery Pisarek, potwierdziło jedynie poprzednie obliczenia i wnioski końcowe, mówiące o tym, że kwartalnik „Universitas” był czasopismem popularnonaukowym i informacyjnym oraz, że spełniał funkcję popularyzującą naukę, edukacyjną, informacyjną, kulturotwórczą, a także integrującą polską emigrację.

Współczesne informatyczne metody badań zawartości prasy funkcjonującej w Internecie, ale również w tradycyjnej formie, pozwalają na automatyzację analizy ich zawartości, zmierzając do dogłębnego opisanie zawartych w nich treści. Wszystkie, niestety płatne, aplikacje typu: Netvizz, MsExcel, GEPHI, QDA MINER są narzędziami badania także konwergencji mediów. Ich informatyczną metodę analizy opartej na jednostce – „informacji” zastosowała Doktorantka w mniejszej skali.

Uważam, że należy wykorzystywać najnowsze osiągnięcia nauki i narzędzia, które nam daje. A dokonana pierwotnie eksploracja danych z czasopisma „Universitas” potwierdziła zasadność zastosowania najnowszych trendów. Tym bardziej, że na rynku wydawniczym funkcjonuje wiele czasopism, które się nie dają dokładnie opisać tradycyjnymi metodami prasoznawczymi, rodem z połowy XX wieku. Stąd wydają się racjonalne wysiłki informatyków, zmierzających do stworzenia metod i narzędzi, które pozwalają na zmierzenie

się z tymi wyzwaniem, a niewątpliwie pomogą prasoznawcom w efektywniejszym badaniu zawartości czasopism.

Rozdział piąty zawiera informacje o autorach zamieszczających artykuły w „Universitasie”. Niekiedy są to okazałe biogramy, a niekiedy skromne notki. Jest to zupełnie zrozumiałe – niektórzy z autorów znaleźli swoje znaczące miejsce w dziedzinie nauki, kultury, literatury czy polityki, a wiadomości o niektórych z pewnością były trudne do zdobycia. Do faktu, że niektóre biogramy są obszerne, inne nie, należy z przyczyn obiektywnych przyjąć ze zrozumieniem. Biogramy zostały zamieszczone w kolejności alfabetycznej nazwisk autorów, co sprawia, że rozdział jest bardzo przejrzysty.

Dysertację doktorską zamyka Zakończenie. W bardzo dobry sposób zostało w nim ujęte podsumowanie podjętych badań, sformułowane wnioski tudzież uzupełniające informacje, łącznie z zamieszczeniem najnowszych chronologicznie wiadomości, istotnych dla opracowanego tematu.

Należy zaznaczyć, że cała praca jest bogato ilustrowana (87 ilustracji). Każdorazowo materiał ikonograficzny jest uzasadniony i ściśle związany z wiadomościami przekazywanymi w toku narracji, skutecznie go ubarwiając.

Bibliografia w bardzo przejrzysty i logiczny sposób obejmuje wykorzystane materiały przy pisaniu pracy. Wymienione są liczne źródła archiwalne oraz druki zwarte, a także publikacje w wieloautorskich pracach naukowych, artykuły z czasopism naukowych i artykuły prasowe. Co ważne – podane zostały roczniki czasopism lub poszczególne numery wydane poza Polską i odrębnie – wydane w Polsce. Ujęte w bibliografii zostały także pomocnicze źródła informacyjne (m. in. słowniki, encyklopedie i bibliografie), imponująca liczba stron internetowych i źródła zaklasyfikowane jako inne (w tym m.in. przeprowadzone rozmowy służące zdobyciu informacji niezbędnych do napisania dysertacji). Podjęte poszukiwania źródeł informacji wśród osób zaangażowanych w wydawanie „Universitasu” można uznać za poczynania godne dobrego dziennikarza. Bibliografia jest bardzo bogata, cechująca się różnorodnością wykorzystanych pozycji, nie tylko w formie druków zwartych i ciągłych. Autorka przeprowadziła szeroko zakrojoną kwerendę, wykazując umiejętność zdobywania i wykorzystania różnorodnych źródeł. Wszystkie pozycje są ściśle związane z opracowywanym tematem. Zebrana bibliografia oraz zgromadzone obszerne archiwum prywatne Autorki, świadczą o jej pracowitości i rzetelności naukowej.

Należy dodać, iż Autorka zapanowała nad rozbudowaną bazą źródłową i literaturą przedmiotu oraz podmiotu, co wymagało dużej dyscypliny i dobrego warsztatu naukowego.

W całej pracy znajdujemy bogate przypisy, co świadczy o wspomnianej znajomości źródeł, celnym ich wykorzystaniu i skrupulatności Autorki. Są one niezbędne dla rzetelnej pracy naukowej. W tym konkretnym przypadku nie stanowią obciążenia dla czytelnika, nie zaburzają toku narracji, lecz dodatkowe informacje wyjaśniają i dokumentują szereg zagadnień.

Jako Aneks można potraktować „Wykaz tytułów polskich czasopism emigracyjnych ukazujących się w Szwajcarii w latach 1859-2015” (s. 352-357), ułożony alfabetycznie według tytułów. Można go potraktować jako element systematyzujący, związany z treścią pracy, ale też niesie walory poznawcze, dokumentujące, jak wiele tytułów polskich czasopism emigracyjnych ukazywało się w poszczególnych szwajcarskich miastach.

Rozprawa mgr Żanety Steffek została napisana poprawnie, co więcej doskonałą polszczyzną, a nawet z pewnym literackim polotem. Nie ustrzegła się jednak Autorka pewnych drobnych błędów, wynikających zapewne z nieuwagi płynącej ze zbytniego „oswojenia” tekstu. Z kolei wykazane przeze mnie uchybienia można poddać dyskusji.

I tak: w rozdziale pierwszym zawarty jest podrozdział - tylko jeden. Szkoda, że Autorka nie pomyślała o takim układzie materiału, aby zawrzeć w tym rozdziale co najmniej dwa podrozdziały, np. „Rys historyczny polskiego wychodźstwa w Szwajcarii”, a po nim dopiero „Organizacje polonijne w Szwajcarii”. Przyjęty bowiem układ i podział wygląda nieco dziwnie. Za błąd uznałabym sporządzenie indeksu wszystkich nazwisk antykwą, czyli czcionką prostą, co utrudnia identyfikację osoby wymienionej w tekście rozprawy. Przyjęte jest wszak stosowanie kursywy dla nazwisk autorów, redaktorów czy wydawców. Zapis byłby bardziej klarowny przy zastosowaniu zarówno antykwy jak i kursywy, stosownie do okoliczności i potrzeby. Chciałabym również zwrócić uwagę na kilka drobnych niedociągnięć: s. 4 s. 9 w. 2 od dołu – nie Rapperswill, lecz Rapperswil – jak Autorka pisze na s. 15, 24, 26, 27 i nast.; s. 13 w. 3 – nie Compostela, lecz Santiago de Compostela; s. 15, w. 3 od dołu tekstu – 27 000 archiwaliów – to określenie nie jest przyjęte. Czy chodzi o 27 000 jednostek archiwalnych, czy też pojedynczych dokumentów?; s. 24 w. 14: Zygmunt Miłkowski – w nawiasie można podać jego pseudonim: Teodor Tomasz Jeż; s. 255, w. 9 od dołu tekstu: ma być: Barbara Obrębska-Starkłowa, nie: Starkłowa. W biogramie Marii Krystyny Habsburg (s. 277-278) można podać datę jej śmierci: 2 X 2012 r. Podobnie w przypadku biogramu Mariana Plezi (s. 304) – data śmierci: 3 XI 1996. W bibliografii (s. 339, w. 4 od dołu) – dobrze byłoby podać redaktora *Encyklopedii wiedzy o książce*: Aleksander Birkenmajer [et al.]. Ponadto sugestie odnośnie do bibliografii. Sugerowałabym, w razie przygotowywania rozprawy doktorskiej do druku, sięgnięcie do biogramów znajdujących się

w „Polskim Słowniku Biograficznym”. Zagłębianie się w szczegóły życiorysów poszczególnych osób nie jest dla tej pracy doktorskiej konieczne, lecz wskazane byłoby zasygnalizowanie w przypisach istnienia takich opracowań (np. Henryk Sienkiewicz, Agaton Giller, Jan Paweł Lelewel, Antoni Norbert Patek i in.). Dobrze byłoby także, w stosownym miejscu, w przypisie, przywołać cenne opracowanie Edwarda Chwalewika, *Zbiory polskie [...]*, Warszawa-Kraków 1927, t. 2 – są tam scharakteryzowane zbiory biblioteki w Rapperswilu (s. 141-151). Na koniec drobne spostrzeżenie. Sugerowałabym, aby Autorka przygotowując pracę do ewentualnego wydania drukiem, zapis poszczególnych pozycji w bibliografii kończyła kropką – tak bowiem jest przyjęte w publikacjach.

Wymienione powyżej uwagi nie umniejszają w żadnym stopniu osiągnięć Autorki – stanowią natomiast mogą punkt do rozważenia i wzięcia pod uwagę przy przygotowaniu dysertacji do druku. Do podjęcia starań o opublikowanie jej w formie książkowej gorąco Autorkę zachęcam.

Recenzowana praca świadczy o dobrym opanowaniu przez Autorkę warsztatu prasoznawcy, a także historyka, jak również zdolności do samodzielnej pracy naukowej. Jest solidnym, dobrze udokumentowanym studium czasopisma ukazującego się na emigracji. Autorka ocaliła od zapomnienia szereg faktów i wiadomości związanych nie tylko konkretnie związanych z wydawanym czasopiśmie, ale też życiem polskiej emigracji w Szwajcarii. Rozprawa stanowi oryginalny dorobek badawczy mgr Żanety Steffek, w realizacji którego wykazała się dobrą znajomością zagadnień ogólnych dotyczących polskiej emigracji. Zebrany został bardzo obszerny materiał, przedstawiony w sposób uporządkowany i samodzielnie opracowany. Autorka opanowała tajniki warsztatu prasoznawcy, wykazała umiejętność dogłębnej i wnikliwej analizy oraz wyprowadzania właściwych wniosków.

Praca doktorska mgr Żanety Steffek jest wynikiem dużego wysiłku badawczego i wkładu solidnej pracy. Niezależnie od niekwestionowanej wartości poznawczej, rozprawa o kwartalniku „Universitas”, stanowiąc może punkt wyjścia do dalszych badań dotyczących szeroko pojętego czasopiśmiennictwa polskiej emigracji.

Z przyjemnością przychodzi mi stwierdzić, iż praca mgr Żanety Steffek odpowiada wymogom stawianym dysertacjom naukowym. Rozprawa doktorska zasługuje na przedstawienie do jej publicznej obrony. Moim zdaniem uzasadnione jest podjęcie starań, by przedłożona rozprawa doktorska, opracowana na tak wysokim poziomie, została uznana przez Radę Wydziału Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika za wyróżniającą.

Praca „>>Universitas<< - szwajcarski kwartalnik Towarzystwa Przyjaciół PUNO w latach 1980-2001” spełnia wszystkie ustawowe (w rozumieniu ustawy z dnia 14 marca 2003

r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, art. 13 p. 1 w/w ustawy) wymagania wobec rozpraw doktorskich i wnioskuję o dopuszczenie jej Autorki do kolejnych faz przewodu doktorskiego.

Ewa Dąbrowska

Kraków 10 II 2016 r.